

XIII. Egyiptom – Kisázsia

Szépen emelkedsz föl az ég látóhatárán, élő Nap,
aki kezdet óta élsz.

Te fölragyogsz a keleti látóhatáron, betöltötted az
egész földet a te szépségeddel.

Szép vagy, és ragyogó, fölemelkedsz az egész föld fölé.

Sugaraid átölelik az országokat teremtesed határáig.

Te, aki Ra vagy, te mindeneket teljesen leigázol,
mindenkit meghódoltatva szeretett fiadnak.

Távol vagy, de a sugaraid a földön vannak.

Az emberek arcán vagy és nem tudjuk a te jöveteleidet.

Amikor elpihensz nyugaton a látóhatár alatt,

A föld árnyékban van, ami a halál árnyékához hasonló.

Az ember alszik jól betakarva szobájában.

Egy szem sem látja benn a másikat.

Az alvóktól ellophatnák mindenüket, ami a fejük alá
van téve, anélkül, hogy észre vennék.

Minden oroszlán előjön búvóhelyéről, és minden
vadállat harapni készül.

Sötét van ... a föld csendben van.

Az, aki a létezőket alkotta, pihen látóhatárán.

Hajnalban újra fölragyogsz a szemhatáron, Te, nap,
megvilágosodol.

Nappal elűzöd a sötétet, amikor kibocsátod sugaraidat.

A két birodalom ünnepre ébred, az emberek lábra állnak
temiattad.

Megmossák testüket, fölveszik ruhájukat, kitárják
karjukat, hogy hódoljanak fölkelte előtt.

Az egész föld végzi munkáját, minden háziállat örül
eleségének.

A fák és a vetemények zöldülnek és a madarak
kirepülnek fészkeikből.

Kiterjesztik szárnyukat dicsérve lelkedet.

Minden kecske lábain ugrándozik.

Minden, ami repül és csapdossa szárnyát, él, amikor
fölragyogsz számukra.

A hajók versenyezve úsznak föl és le a folyón.

Minden út nyitva van, mert te meg...

A halak a folyóban ugrálnak arcod előtt.

Sugaraid lemennek a tenger fenekére.

Te kifejlesztetted a csírákat a nőkben és a me
embereket alkotsz.

Oltalmazva az ifjút anyja méhében és megcsena
d, hogy ne sírjon.

Táplálsz a méhben, annak, amit teremtsz, lehelle
adsz, mely elteti.

Amikor a gyermek elhagyja a méhet, az ő születése
napján

Te kinyitod az ő száját ... és te gondoskodsz szükség
leteiről.

A csibe, amelyik a tojásban van, beszél a héjban,

Mert te adsz belsejébe lehelleget, hogy éltesd őt.

Te adtad neki a tojásban a képességet, hogy azt feltörje.

Kilép a tojásból, hogy kiáltson úgy, ahogyan tud és
amikor megy, a lábain jár.

Milyen számosak a te műveid, csodálatosak a mi
szemünknek.

Egyetlen Isten, te, akinek nincsen hasonmása,
te alkottad a földet szíved szerint.

Amikor te egyedül voltál...

Sugaraid táplálják a mezőket, te fölragyogsz s azok
élnek.

Temiatad sarjadnak; te teremtetted az évszakokat,

Hogy életben tartsd mindazt, amit teremtetél.

A telet, hogy felfrissítsd őket és a meleget...

Te alkottad messze az eget, hogy ott ragyogjon.

És nézzen mindent, amit te alkottál.

Te vagy egyedül, aki ragyogsz, az élő nap, a te külső
alakjaid alatt.

Amikor alig, hogy megjelensz vagy amikor fényességed
teljében vagy,

Ha távol vagy, vagy közeledsz, te alkottad egyedüli
magad millió formáját.

A városokat és falvakat, a mezőket, az utakat és a
folyókat.

Minden szem téged lát előttük.

Amikor te a nappal napja vagy odafent...

A földi lények kezded alatt alakulnak, úgy, ahogyan akartad.

*Felragyogsz, és azok élnek, lenyugszol, és azok meghalnak.
Te, tenmagadtól van életed tartama, belőled él az ember.
A szemek a te szépségeden vannak rajta, amíg el nem
rejtőzöl.*

És minden munka véget ér, amikor lepihensz nyugaton...

(Michaeli 99 - 103, Steinmann, Gilbert.)

Ez a himnusz IV. Aménophis vagy Akhénaton fáraó korából (Kr.e. 1300 körül) került elő a király vejének Tell-el-Amarnában, Egyiptom akkori fővárosában lévő sírjából (Michaeli).

A Nap itt nem egyszerűen mint egy bolygó a tisztelet tárgya, hanem mint a fény, a világosság és így az élet forrása. A tisztelet tehát efelé irányul, közvetve ahhoz "az ismeretlen istenhez," akitől a fény, a világosság és az élet ered. A költemény mindezt részletezi is.

A Nap, mint a fény forrása az ószövetségi teremtéstörténet negyedik napján szerepel (Gen. I. 14, 19). A természettudományos magyarázat során rámutatunk arra, hogy a Nap ekkor válhatott láthatóvá a földről, melyet gőzök és gázok, füst és pára szinte áthatolhatatlanná tett a kívülről feléje sugárzó fénynek. A fény, a világosság azonban már az első teremtési nap fő tárgya, a teremtési mű legkezdetek (Gen. I. 3). Mint Isten kezeművének elseje tehát legfőképpen lehet tárgya a dicséretnek, mely kijár Istennek jótéteményei miatt. "Csodálatosak az Isten művei" — kiált fel sokszor a zsoltáros az elragadtatás hangján. (A 104. zsoltár részletezi is a fény és a világosság szépségét és áldásait.) Ez a most idézett mondat sem akar bálványimádás lenni, hanem a képes, költői beszéd megismerésének. Ugyanezt a beszédet nem tagadhatjuk meg az ősi kultúrák költőitől sem, akik eléggé bebizonyították hozzáértésüket a költészet és a mindennapi beszéd stílusának terén.

Helyes irányból és helyes irányba ható sugallat vitte tehát az embert — már az Ábrahám előtti korban is, — a világosság és a fény isteni jelenségeinek csodálatára. Benne helyesen ismerte fel a legelső és legfőbb természeti isteni adományt az emberi élet számára. Az élő Nap, a fogyatkozás nélküli fénylő Nap, létének kezdete óta élő - nek nevezhető.

Mint a fénynek a forrása azonban valóban a teremtés első tényétől már "a kezdet óta élnek" nevezhető: a kezdet óta közvetíti a fényt, bármilyen halmazállapoton, atomfolyamaton, alakon ment is keresztül közben. A három ifjú dicsérő éneke (Dan. 3. 57 - 88) ugyanilyen lelkesen szólítja fel a Napot a többi teremtménnyel Istenének, ősforrásának dicséretére. A 104. zsoltár sok részletet és kifejezést átvesz az egyiptomi himnusból, mely minden bizonnyal szintén régebbi keltű.

Figyelemre méltó a Nap egyik elnevezése: Ra, ami annyit tesz, mint ragyogás és így átvitt értelemben lett a Nap neve. Rendkívül eredeti, szinte újszövetségi gondolat, hogy az egyetlen Isten, akinek a Nap pompás megjelenési formája, megnyilvánulása, erejének szónál hangosabb kinyilatkoztatása, a földet "szíve szerint" alkotta. A költemény az Istent és az ő tulajdonságait műveiben szemléli, amint azok a Nap fényében megvilágosodnak, láthatókká válnak. Ezért az egyszerű szemlélő úgy szólhat róluk — ismét költői képben —, hogy a Nap, a napfény teremti meg bizonyos értelemben őket, ő mutatja be őket annak, aki hálát mond értük.

A mű költői formájában is megelőzi a zsoltárokat. Uralkodó a két részes versszak és a gondolatritmus. Isten minden megnyilvánulása isteni, és isteniek a művei is. Az egész világot átfogó és a részleteit átfogóan bemutató leírás is Isten végtelenségét érzékelteti meg.

Az ősi Egyiptomban is, a legrégebbi halotti feliratok és temetési szertartások szerint, egyistenhit volt az uralkodó. A birodalmak kialakulása során azután az egy Isten a különböző isteni tulajdonságoknak megfelelően különböző neveket kapott, melyek egymás mellett fennmaradtak és tovább éltek (Drioton.) Így született meg a politeista látszat. Az ősi vallás egyszerű igazságainak ismerete később elhalványult, fel lazult és tévedésekkel keveredett. A központi hatalom hódításai során a meghódított népek istenfogalmai és ábrázolásai mint különböző istenek kerültek be a birodalmi panteonba. Így a gyakorlatban, legtöbbször a politikai hatalom szolgálatára, a különböző névvel jelölt egy Istent a gyakorlatban hamarosan különböző nevű istenábrázolások és istenelnevezések sokisten - imádása szorította ki az elkorcsosult vallási tudatban.

"Az egész zsidó irodalomban — írja Breasted (1950:334)

— semmi sem hagyott olyan erős benyomást a nyugati műveltségre, mint a helyes életre intő figyelmeztetések, melyeket Salamon bölcs mondásainak nevezünk... Kik voltak ezek a "bölcsek," ezek az erkölcstanítók...?" A szerző azután részletesen elemzi a Példabeszédek könyvének (Mislé) részleteit, melyekről már régebben ismert volt, hogy Egyiptomból eredtek. Ennek kapcsán kitér más nem-zsidó szerző művének az ószövetségi szentírásban található nyomaira is:

"Ma már minden jelentős kutató megegyezik abban, hogy ez a szakasz (Példab. XXII, 11 - XXIII, 11) legnagyobb részt szóról szóra Amenope bölcsességéből van átvéve. Más szavakkal: a zsidó szöveg az egyiptomiból való csaknem szöveg-hű fordítás. Nyilvánvaló továbbá, hogy az Ószövetségnek más részei is, mint Numeri, Jób, Sámuel és Jeremiás könyvei, gondolatokat, képeket, erkölcsi szabályokat és ezenfelül még a részt vevő emberi jószág lelkületét is szintén egyiptomi forrásokból vették át."

Már rámutattunk arra, hogy Salamon Mondásai külföldi elemeket foglalnak magukban, melyek eredetére a régi kiadók közbeszúrt címekkel utaltak. Agur, a bölcs férfi, akinek mondásai alkotják a 30. fejezetet és Lemuel király, aki az ő mondásait a 31. fejezetben anyjától tanulta, kétségtelenül nem volt zsidó. Azt a nemzetközi légkört, melyben Salamon Mondásai keletkeztek, a Királyok Könyve 4, 30 - 31 jellemzi: "bölcsebb volt minden embernél, bölcsebb, mint az ezrahita Etán, meg Hemán, Kálkol és Dorda, Máhol fiai s hírneve volt minden népnél, köröskörül."

Úgyhogy Salamon bölcsessége meghaladta az összes napkeletiek és egyiptomiak bölcsességét.

Mindezeknek a bölcseknek a nevei úgy jelzik őket, mint akik külföldiek a zsidó álláspontból nézve. Régóta ismert volt, hogy Salamon híres ítélete keletindiai eredetű. A kutatás számára mégis mindeddig ismeretlen volt antik keleti szöveg egy nem palesztinai nyelven, melynek fordítása egy egész fejezet terjedelemben felvételt kapott az Ószövetségbe; íme néhány részlet Amenope szövegéből:

Amenope szövege a British Muzeum papirusán

*"Hajtsd füledet mondásaim meghallgatására,
Értesd meg őket szívedben,*

*Mert hasznos azokat befogadni szívedbe,
De jaj annak, aki ellenük cselekszik.*

(III. 9 - 12).

Jelentés adása végett annak, aki ezt küldte.

(I. 6).

*Ne mozdítsd el a határjeleket a földeken,
Ne légy sóvárgó sok föld után,
És ne lépd át az özvegyek határát.*

(VII. 12 - 15).

*Ne fáraszd magad, hogy többet szerezz,
Ha szükségleted biztosítva van.
Ha neked gazdagságot rablással hoznak,
Nem fognak nálad maradni az éjszaka hosszat.
Amikor a reggel jön, már nincsenek többé a házában.
Szárnyat csináltak maguknak, mint a ludak,
És az égbe repültek.*

(IX. 14 - X. 5.)

*Fogadd lelkedbe ezt a harminc fejezetet,
Hogy azok megnyugásra és tanulásra legyenek.*

(XXVII. 7 - 8).

Példabeszédek könyve

*"Hajtsd füledet és hallgasd a bölcsek mondásait,
Vedd szívedre tanításomat,
Mert gyönyörűségedre lesz,
ha megőrzöd bensődben,
És kiárad majd ajkadra.*

(22, 17 - 18).

Hadd felelhess meg velük azoknak, kik téged küldöttek.

(22, 21).

*El ne mozdítsd a régi határt,
Melyet őseid megvontak.*

(22, 28).

*El ne mozdítsd a kiskoriúk határkövét.
És be ne hatolj az árvák földjére.*

(23, 10).

*Ne törd magadat a gazdagság után,
És mérsékelj élelmességedet.
Ne emeld szemedet oly javakra,
Melyek a tied nem lehetnek.
Mert azok szárnyra kapnak, mint a sas,
És az ég felé repülnek.*

(23, 4-5).

*Nemde harminc mondást írtam le számodra,
Megfontolással és tudománnyal,
Hogy tudtadra adjam az igazságot és az igaz igéket.*

(22, 20-21 a).

Amenope a bevezetésben műve egyik céljának említi, hogy adjon: "Tudományt, miképpen kelljen megfelelni annak, aki valakit küldött." Ugyanez a gondolat áll — mint láttuk — a 22, 21 - ben. Most a végén újra olvassuk egybe ezt a részt (22, 20-21) s íme előttünk áll Amenope gyűjteményének eredeti címe és a bevezetésben megadott célja.

Egyiptom hatóköre messze vidékre kiterjedt. A Ciprus szigetével szembeni kisázsiai parton Ras - samránál (köményfok) feltárt település a 3. évezredbe nyúlik vissza és többször került egyiptomi hatás alá. Ezen az úton is bizonyítottan érte egyiptomi hatás a kanaánita népeket. A sokszoros ősi kultúrhatások értékes emlékeket őriztek meg számunkra. A Ras - samrai leletek egyik első kutatója és a feliratok elolvasója, Aistleitner József így ír ezzel kapcsolatban (1935: 97-103): "A sumér - akkád írással írt szövegek közül a legnagyobb érdeklődést az a hatkolumnás szöveg váltotta ki, amely a Har - ra - hubulum szöveg egyik részének, sumér szó-

it nem akkád nyelvre fordítja, hanem egy eddig még eléggé nem ismert agglutináló nyelvre, amely valószínűen a Mezopotámia északnyugati részén ez idő tájt használatos **mitanni** nyelvvel azonos. Ezt a nyelvet az r.n. hurri nyelvcsoporthoz szokás számítani, amely ekkor Előázsiában eléggé nagy területen volt használatos. Említésével és nyelvével a Kis - Ázsia belsejéből származó boghazkójii ékiratos táblákon találkozunk, hatását a Tigristől keletre talált kerkuki és nuzi táblák akkád nyelvezetén lehet megfigyelni (Némethy) és valószínű, hogy az Ószövetségből (pl. Deut. 2, 12, - 22; Gen. 14, 6; 36, 20 stb.) Edom és Palesztina őslakói gyanánt ismert **hóriták** is idetartoznak. "Ez a nyelv — elemzi tovább Aistleitner — a fönik (az ószövetségi héber nyelv közeli rokona) vagy mások szerint egy eddig ismeretlen sémi nyelv (ugariti?). Tény, hogy a héber, arab, akkád szókincs még sok közös vonást mutat, ugyanakkor — eléggé távol Urtól — a sumér a szótárkészítő nyelv s a művelődés átfogó, irányító nyelve. "Abban az időben, amikor az ószövetségi irodalom íródott, a héber, az akkád és az egyiptomi művelődésnek útjai már régóta elkülönültek egymástól s önálló fejlődést vettek. A babilóni vallást pl. a sumér hatás alaposan kiforgatta eredeti mivoltából" — írja Aistleitner (1935: 301). A tények ismeretében ma már mondhatjuk, hogy a sumér hatás jelentékenyen felemelte és megtisztította a babilóni vallást, de gyökerében nem tudta megszüntetni annak a hátrányos megkülönböztetés - szellemét.

Úgy látszik, hogy ezeknek a semita népeknek a vallása és gondolatvilága, valamint ennek megfelelően irodalmi stílusa az emberi testvériség nagy gondolata előtt már sokkal régebben is meglehetősen el volt zárva. A most napvilágra kerülő sumér, egyiptomi hatások éppen azt bizonyítják, hogy az ószövetségi lelkület és stílus épp ezeknek az emberséges külső hatásoknak eredményeképpen is válik fokozatosan fogékonnyá az emberi testvériség nagy igazsága iránt. Aistleitner megállapította ebben a tanulmányban azt is, hogy csak a környező népek irodalmi emlékeinek föltárásával érthetjük meg az ószövetségi irodalom és kifejezőmód sok kérdését. Bizonyos azonban: az ószövetségi kinyilatkoztatás igazságai örök érvényűek, csak nem mindig könnyű szétválasztani a költői nyelvestílus és népi jellemvonások sajátosságait az Isten üzeneteitől. A költői kifejezőmód a sumér és egyipto-

mi alkotásokban azonban sokkal tisztábban hirdeti meg az egész emberiség egy családba tartozását és testvériségét. Mondhatjuk úgy is, hogy nem is merül föl ezzel kapcsolatban kérdés, még ha viszálykodások vannak is városok, országok között. A semita emlékek viszont még a sok magasabb erkölcsiséget hirdető részlet átvétele mellett is, sajátos szűkeklőséget, elkülönülést, bezártságot ugyanakkor erőszakos-ságot is mutatnak egymás irányában is. Ezt akkor is meg kell állapítanunk, ha tudatában vagyunk annak, hogy az emberiség vallásai általában a történelem előhaladtával és bonyolódásával kapcsolatban fokozatosan degenerálódnak. Az ószövetség népénél sok írásos emlék jól mutatja ennek a folyamatnak ellenkezőjét, mely az isteni beavatkozás hatására fokozatosan tisztulás felé segíti a népet azt a kis részét, mely ezt a segítséget őszintén befogadja a szívébe. Az ószövetség népe ősi idők hagyományainak hatása alatt még sokáig hajlott Baal, Aséra, Dágon Zabul (Belzebub) illegitim héber népies vallásnak a bikával szimbolizált istene tisztelére, a test-meghasogatásra, mint a gyász jelére, a felhőkön nyargaló Baal eiőtti hódolatra, a tilos szarvas és számár-áldozatokra. Az ősi sumér vallási világban több ezer évvel ezelőtt ilyen nyomokat nem találunk.

Úgy gondolom, hogy hasznos, ha most hosszabban idé-zünk Némethynek Aistleitner által is idézett művéből, mert érdekes képet ad a rejtélyes Közép-Mezopotámiáról és munkája nehezen hozzáférhető (1934: 3-7):

“Már a múlt század végétől kezdve ismeretes volt néhány ékiratos emlék, melynek lelőhelye a kurd hegyek lábánál épült Kerkuk (Arrapha) város és környéke. E táblák főként nem sémi tulajdonneveikkel tüntek fel és vonták magukra az érdeklődést. Ennek az érdeklődésnek köszönhetette Kerkuk környezete, hogy a város szomszédságában lévő romhalmazok feltárására 1925-ben expedíció indult. A kísérletek kedvező eredménnyel jártak és ezért 1927-ben még nagyobb felkészültséggel indultak meg az azóta is néhányszor megismételt ásatások. A romok a leletek tanúsága szerint a Kr. e.-i második évezred közepe táján tűzvész következtében elpusztult Nuzi (ma Jalchantepe) romjai voltak. Egyes házak romjai alatt bőséges mennyiségben találtak kereskedelmi ügyleteket tartalmazó akkád nyelvű ékirásos táblákat, melyek ugyanazon jellegzetes tulajdonságokat mutatják, mint a kerkukiak.

E tulajdonságok közül a legszembeötlőbb, hogy az okmányokban nagy számmal szereplő tulajdonnevek sem sémi, sem indogermán, hanem valamely másfajta nyelvhez tartoznak. Okmányaink azonban arról, hogy milyen nép volt e nyelvnek hordozója, sajnos, nem tudósítanak, de ez természetes is, hiszen okmányaink magánszemélyek helyiérdekű magánügyeivel foglalkoznak. Erre a kérdésre tehát csak a történelem és a nyelvészet adhat feleletet.

Ismeretes a történelemből, hogy körülbelül erről a területről törtek Sumér-Akkadra a IV. uruki dinasztiát megdöntő gutuk, kiknek ötnegyedszázados uralma évezredekken keresztül emlékezetes marad pusztításaikról. Mikor az asszír I. Samsi-Adad függetleníti magát a babilóni amurrita dinasztiától és megszerzi magának hódításaival a mindenség királya büszke címét, Nuzi és Kerkuk vidéke asszír fennhatóság alá kerül. A pusztító hatti támadás azonban megdönti a hirtelen fejlődésnek indult Asszíria hatalmát és az asszír királyok hatalma újból csak Assur közvetlen környékére szorítkozik. Az Assurtól északra elterülő mezopotámiai területeken új birodalom alakul, a Mitanni-birodalom. Egyelőre azonban a Mitanni birodalom nem lehet túlságosan jelentékeny hatalom, mert nem tudja fennhatóságát Asszíriára kiterjeszteni, pedig ez oly gyenge ez idő szerint, hogy uralkodói még a tehetetlen kassu vezetés alatt a belső gyengeség szomorú napjait élő Babilónia fennhatósága alól sem tudják magukat kivonni. Valószínű tehát, hogy Kerkuk és vidéke szomszédjainak gyengeségét kihasználva érvényesítette — úgy látszik meglevő — szeparatista hajlamait és független királysággá alakult. Erre vall, hogy okmányainkban... több királyról történik említés. Még gyakrabban szerepelnek a tanúk között a király fiai, ami egyrészt azt mutatja, hogy az okmányainkban előforduló Nuzi-vidéki városok valamelyike (így Arrapha) királyi székhely volt, másrészt pedig arra utal, hogy e királyságban meglehetősen patriarchális viszonyok uralkodtak, ami nyilván az ország csekély arányaival van összefüggésben. Akármilyen jelentéktelen államocská is lehetett azonban a Nuzi-vidék, a függetlenségét mégsem vonhatjuk kétségbe. A sarru-n ugyanis független királyt kell értenünk: éppen ezidőtájt nem nevezik magukat Asszír királyai sarrunak, mégpedig babilóni függőségük miatt. A helyi érdekű államocská függetlensége azonban rövidéletű volt. Mitanni ha-

marosan Egyiptommal félig-meddig egyenrangú nagyhatalommá növi ki magát: királya Sattuarna, II. Amenophis kortársa, Assurt is kirabolta. E nagyhatalommal szemben azonban a még kellőleg meg nem gyökeresedett új ország függetlenségét nem tudta megőrizni. Valószínűleg az ez idő tájt leégett Nuzi pusztulásáért a szerencsésebb utódállam támadását kell okolnunk. Ezzel megtudtuk azt is, hogy okmányaink melyik korból származnak: terminus ad quem a II. - ik évezred közepe tájá; az írás külső jellege pedig arra mutat, hogy csak a közvetlenül megelőző kor jöhet számításba.

Igen fontos még a terület nemzetiség hovátartozásának megállapítása. Minthogy azonban a politikai hovátartozás magában véve semmit sem jelent, új adatokra van szükségünk.

Az archeológia mai állása szerint a sémi népek beköltözését megelőzően egész Előázsia művészetük és vallásuk egybevetéséből megállapíthatólag egymással kulturális rokonságban lévő népek lakták. Fennmaradt tulajdonnevek tanúbizonysága szerint pedig bizonyos, pontosabban még egyelőre meg nem határozható fokig nyelvileg is rokonságban voltak. Ez általános megállapítások Nuzi és Kerkuk vidékét is magukban foglalják, de minthogy okmányainkban tekintélyes mennyiségű tulajdonnév áll rendelkezésünkre, megkísérelhetjük, hogy ezeket az előázsiai őslakosság történetileg is fogható népeinek tulajdonneveivel összehasonlítsuk és ezáltal az általános megállapításokat lehetőség szerint kézzelfoghatóbb formában fejezzük ki.

Tudván, hogy a IV. uruki dinasztiaát megdöntő Guti birodalom ezt a területet is magában foglalta, másrésről pedig nem lévén tudomásunk oly adatról, mely arról tanúskodnék, hogy e terület etnikuma kicserélődött volna, az összehasonlításnál elkerülhetetlen a gutium-i dinasztiaától képviselt kétségtelenül guti nevek figyelembevétele. Az első gutiumi király nevét, Imbia-t megtaláljuk a Kerkuk-i okmányok tulajdonnevei között, az utolsóét, Trigia-t mind a kerkuki, mind a nuzi nevek között. Ez az egyezés, mely véletlennek nem minősíthető, felbátorít, hogy további egyezéseket keressünk ott is, ahol ez már nem oly szembeötlő...

A Mitanni-birodalom területéről előkerült különböző korbeltől nem sémi-nevekkel még nagyobb számban találunk

egyezéseket. Az uri dinasztia idejéből való (2474 - 2358) Dreheim-i táblákon szereplő Ari - b - ari, Duhi - s - ari, Nam - b - ari, Nanvar - sen nevek mindkét eleme sűrűn előforduló összetétel elem a nuzi - kerkuki nevekben is sőt a dreheimi Dubkisar a leggyakrabban előforduló nuzi nevek közé tartozik. Ugyanezen a területen is jórészt ugyanebből a népességből alakul ki valamivel később Assur városkirályság, melynek első királyai Uspia, Ititi, Kikkia. Ezeknek nevéről a tudományos közvélemény már régóta azt tartotta, hogy mitanni hangzásúak. Uspia-t azonban megtaláljuk a kerkuki nevek között, Kikkia-t a nuziak között is.

Kétségtelennek látszik tehát, hogy a Kerkuk - Nuzi-vidék lakossága és a Mitanni - terület őslakossága összetartozó népesség volt, habár a történelem folyamán különböző államalakulatok emberanyagát is szolgáltatta. Hogy e népet minő összefoglaló névvel lássuk el, miután sem ők maguk, sem pedig a történelem erre a kérdésre feleletet nem adnak — már csak megegyezés dolga. Politikai nevek természetesen — mivel az elnevezésre váró népség egy területileg és időbelileg meghatározott részének jelölésére vannak lekötve — gyűjtőnévül nem használhatók. A Palesztinából ismert hurri (horita) név ellenben, azonkívül, hogy minden zavaró politikai és történeti mellékíz nélkül való, főképpen azért alkalmas még a középmezopotámiai őslakosság jelölésére, mert az antropológia megállapítása szerint a palesztinai hurri őslakosság a Középmezopotámia - Nuzi - vidék nem sémi lakosságával népfajlag minden valószínűség szerint azonos."

Ezzel kapcsolatban rendkívül nagyjelentőségű adat került elő, melyről a szem- és fültanú így számol be szamarkandi, buharai és khivai utazása során:

"Khivában is megismerkedtünk Vámbéry Ármin műveinek egy alapos ismerőjével: Szereda asszonnyal, a múzeum tudományos igazgatójával. Ő volt az, aki elkérte tőlem Vámbéry arcképét, s azonnal elhelyezte a múzeumban. Mint a város és Üzbegisztán, s különösen a khivai kánság, ősi néven Horezm történetének alapos ismerője, sok érdekes dolgot mesélt. Ezek közül számomra a legérdekesebb a következő:

"A horezmi mondák szerint ezer évvel ezelőtt népünk egy része, akiket 'kavaroknak' neveztek, elhagyta Horezm határait és Közép-Ázsiából Közép-Európába vándorolva, Ma-

gyarországon telepedett meg. Királyukat Aba Sámuelnek hívták.”

Ennek a mondának mély történelmi gyökerei vannak.

Az időszámításunk előtti II. évezredben Mezopotámiában — az emberiségnek ebben a bölcsőjében — élt a ‘hurri’, ‘harri’, ‘hvarri’ néven emlegetett nép. Államukat Mitaninak nevezték. Az áttelepült asszír-babilóniaiak nyomására Mitani összeomlott, s a hurri (hvarri) nép átvándorolt a mai Horezm területére. Ez az időszámításunk előtti XIII. században történt. Horezmet akkor Hvajrizmnek nevezték, így említi az óperzsa szent könyv, az Aveszta. Az arabok Hvarizmnek, a rómaiak Horaszmiának nevezik.

Így kapta földünk nevét a hvarri (hurri) néptől.

A hurr, horr szó óperzsa nyelven azt jelenti: nap. Így a hvarri törzs neve annyit jelent: a nap népe, és Horezm: a nap földje, vagy a nap országa.

Az i.sz. 712. évben Horezmben fölkelés tört ki Hurzad vezetésével. Kuteiba ibn Muszlim arab hadvezér, akit a horezmi sah segítségül hívott, leverte a fölkelést és megölte Hurzadot. Akkor a fölkelők Buran vezetésével a Kazár Birodalomba menekültek. Ott hamarosan vezető tisztségbe emelkedtek, s a horezmi bevándorlók vezetője a Kazár Birodalom tényleges vezetőjévé vált, és elnyerte a ‘bég’ címet. Kezében összpontosult minden világi hatalom, s a kazár kagán csak az egyházfő címét és szerepét tartotta meg.

A VIII - IX. század folyamán és a X. század elején a Kazár Birodalomba a horezmiek nagy csoportjai telepednek át, köztük számos kereskedő is, a horezmiek harci alakulatai pedig vitézségük és abban az időben kiemelkedő katonai felkészültségük következtében a birodalom fő haderejévé váltak. A X. században a horezmiek ‘Al - Arszia’ elnevezésű, 10.000 főből álló különleges alakulata képezte a kazár kagán testőrségét.

A jövevény horezmiek gyors fölemelkedése a helyi lakosság viharos tiltakozását váltotta ki, és a X. század végén a horezmieknek el kellett hagyniuk a Kazár Birodalmat. Nyugat felé vándoroltak, s ez a magát “kavarnak” nevező népcsoport Magyarországon telepedett le.”

A fent idézett forrás (Magyar Nemzet, 1971. október 22-i számában Kiss József filmrendezőnek Vámbéry nyomá-

ban — Egy filmrendező naplójából címmel a Móra Kiadónak írt könyve alapján) a magyar őstörténetnek újabb rendkívül értékes adatával ismertet meg bennünket. Ezeket az összefüggéseket a magyar mondavilág, a népművészet, a fémművesség és ötvösművészet stb. elemeiből eddig is sejtették a magyar Kelet - kutatók. Most kiderült, hogy Belső - Ázsiában sokkal pontosabb adatok is rendelkezésre állnak azoknak a magyar tudósoknak, akik nem zárkóznak el ezek tárgyilagoss vizsgálatától.

A Horezm távolabbi környékén lejátszódó népmozgalmakról és ezeknek vallási okairól s vonatkozásairól értékes adatokat gyűjtött össze Kmoskó Mihály s ezeknek csupán egy, kisebb része van mindeddig közzé téve. Egyik cikkében, melyet a Magyar Történelmi Szemle 1970. áprilisi száma is közöl, Kmoskó kritikailag vizsgálja Muhammad Al’Aufi perzsa író könyvét a keleti népekről. Ebben Kmoskó visszavetést vet “az ujgurok, vagy ahogy őket a kínai források nevezik, a **hoei - he** történetére, amely az Orkhon és a Szelen-ga folyók mentén több feliraton örökítette meg emlékét.

Kínai évkönyvekből tudjuk, hogy a **hoei - he** törökök a VI. század vége felé a **tu - kiue** törökök adófizetői voltak; a VII. század elején függetlenítették magukat, azonban 630-ban a kínaiak fennhatóságát ismerték el és, mint hűbéreseik, Han - hai kormányzójának voltak alárendelve. Ez az állapot ötven esztendeig tartott. 681-ben Qutlug Mecue Altárs kagán a kínaiak ígáját lerázta és népe ellenségeit leverve nemzetét hatalmassá tette. Mecue 716-ban bekövetkezett halála után unokaöccse, Bilgä kagán folytatta elődje művét és uralmát egész Középázsia terjesztette ki. Amint ismeretes, neki köszönhetjük az orkhoni ótörök feliratokat, melyek a kök - törökök történetének egy részét az utókor részére megörökítették.

Az orkhoni feliratokból tudjuk, hogy a kök - törökök vallása a VIII. század elején még pogány volt; néhány évtizeddel később azonban Mani tanait elfogadva manicheusok lettek, mégpedig e vallás kínai híveinek közvetítésével, akik között, Honan tartományban, e tan Caganian királyának követi révén, 719 után terjedt el. Bár a kínai császárok e tan terjedését nem nézték jó szemmel, 732-ben császári rendelet jelent meg, amely megállapítja ugyan, hogy **Mo - mo - ni** (va-

gyis szíriül mar Mani) tanai hamisak és követői hiába bújnak Buddha híveinek köntösébe, mindazonáltal a manicheusok háborgatását megtiltja, mivel vallásuk a nyugati jövevények vallása.

Ez idő tájt érte el a kök-törökök törzseinek szövetsége hatalma tetőpontját, amiben nagy része volt a thang uralkodóház kebelében dülő belviszályoknak, amelyek Huang - Cong császárt 755-ben lemondásra készítették. Utóda, Sou Cong idejében, a birodalomban lázadások törtek ki. A török kagán azon ürügy alatt, hogy a szorongatott császár segítségére siet, hadaival Ho - nan tartományba rontott, Lo - jang városát 762 nov. 20-án kifosztotta és martalóc seregeivel a következő év tavaszáig maradt az országban, gyilkolva, pusztítva és fosztogatva. A kagán, Lo - jang városában időzve, megismerkedett az ottani manicheusokkal, vallásukat megkedvelte s amikor seregével hazatért, az új hitet népe között terjeszteni kezdte.

Mani tanainak elterjedését az ujugurok között autentikus írott emlék beszéli el: a 821-ben fölállított kínai nyelvű karabalgaszuni felirat, amelynek idevágó részét Schlegel 1896-ban még úgy értelmezte, hogy abban a keresztény vallás behozataláról volna szó. Chavannes és Pelliot azonban a Journ. As. 1913. évf. -ban kimutatták, hogy az ujugurok legnagyobb része Mani tanait követte s a karabalgaszuni felirat vallási műszavai manicheus eredetűek.

A VIII. század második felében s a IX. század elején az ujugurok Kínában egyre jobban elhatalmasodtak s ezzel karöltve a manicheusok templomai és szerzetesei is egyre erősebben elszaporodtak." Az ellenhatás csak alkalomra várt. "Ez az alkalom — folytatja Kmoskó — 841-ben adódott. Ebben az esztendőben ugyanis a kirgiz - kagán, akinek népe a Baikal - tó északi partvidékén tanyázott, a tó déli partvidékén lakó ujugurokra vetette magát, Orkhon-menti fővárosukat elpusztította és szállásaikat elfoglalta. A hazátlanná vált ujugurok, a nomád és félnomád ázsiai népek rendes szokása szerint, sátorfájukat fölszedve elvándoroltak új hazát keresni... A kínai kormány 843-ban Mani vallását proscribálta, híveit száműzette, vagyonukat pedig elkoboztatta. A helytartók a császár parancsát kegyetlenül hajtották végre; a manicheusokra keserves üldözések kora szakadt, amelvek-

nek sok nesztoriánus keresztény is esett áldozatul... Az ujugurok zöme 847 táján nyugat felé vándorolt..."

A további eseményekről az arab és bizánci források számolnak be, szerzőik személyesen is bejárták a Kazária névvel jelölt laza államszövetségbe tömörült turk (tur - ug = töredék nép) népek birodalmát. Az örmény források viszont a Kaukázus völgyein észak felé nyomuló szubartui magyarokról tudósítanak. Mire a mindkét irányból keresztény színezetű műveltséggel és erkölccsel rendelkező főbb népcsoportok ellen a mindössze kétszáz talmudista család államcsínyt hajtott végre, Kazáriában Álmos családja már egységbe tudja kovácsolni a sok rokon törzsből összeötvöződő magyarságot. Ösztönszerűen és ősi hagyománytiszteletből is kitér a talmudisták zsoldjában álló besenyők nyomása elől és új hazába vonul, mely szkíta ősei és rokonai földje.

A kánaáni népek hitvilága és a zsidók vallása közötti még kellően nem tárt kapcsolatok szempontjából figyelemre méltó megállapításokat tesz P.E. Cleator, aki az 1962-ben megjelent könyvében a már ismertetett párhuzamok mellett felhívja a figyelmet a következőkre:

1. Mózes I. könyvében, a Genezisben, a föld állapotának jellemzésére ("puszta és üres") használt "tehom" (vizes káosz) héber szó tulajdonképpen Tiamat babilóniai nevének egy másik formája. (Ebben világos példát mutat ő is arra a jelenségre, melyről már előbb említés történt, hogy t.i. az ősi sumér forrásokból is meríthető Biblia tárgyyszerűen írja le a földállapotot, amelyet a babilóniai átköltés már megszemélyesít).

2. Hammurabi törvényoszlopát a "mózesi törvény kétségbevonhatatlan forrásá"-nak nevezi, a sokszor szóról szóra történt átvételek miatt. [(Kramer tovább menve azt is kimutatja (1963:79-88), hogy Hammurabi törvénykönyve sumér mintákra épült akkád törvénygyűjtemény). (Ur-Nammu az első ismert sumér törvényadó, több, mint 200 évvel Hammurabi, és közel 900 évvel Mózes előtt.)]

3. Az ugariti nyelv — több más kutató véleményével egyezően — különálló egyfelől az akkád, másfelől a kánaáni viszonylatában. Megemlíti azonban, hogy az ugariti és a héber nyelv mások szerint nyugati-szemita tájnyelv, melyre, kellő óvatosság mellett, illik a kánaáni megjelölés. Az uga-

riti irodalom és a héber szentírás rendkívüli és talán más-
képp nem is magyarázható hasonlatosságokat mutat nyelv-
ben, stílusban és világszemléleti tartalomban.

Ilyen hasonlóságok pl.:

“Az ég olajtól csepeg

Mézzel folyók a völgyek”.

Mindkét irodalom szól továbbá egy Leviathan nevű
szörnyről, melyet egyik oldalon Baal, a másik oldalon Yahve
öl meg. Az ugariti megemlíti, hogy a szörnynek hét feje volt
(V. ö.: a magyar “sárkány” = sumér “szir+kan”, melynek
jelentése: szörny, melynek farka van. Ugyanez a kan vagy
kany szerepel a pat+kány, cic+kány, boszor+kány stb. sza-
-runkban). Továbbmenően sok kánaáni áldozat neve megje-
lenik az Ószövetségben: béke-áldozat, bűnökért bemutatott
áldozat, egészen elégi áldozat, szeplőtelen áldozat, Istennek
a kenyere. Hasonlóképpen eddig hébernek vélt kifejezések
előkerülnek a korábbi ugariti szövegekből, pl. a “vízforras
után vágyakozó szarvas” (41,2 Zs.), “Isten folyója” (65,9.
Zs.), “az ég harmatja és a föld kövérje” (Gen. 27,39). Távo-
labbi párhuzamok pl. “az, aki felhőkön nyargal” (Iz. 19,1),
“kettéosztom a tengert” (136, 13 Zs.), “Tudom, hogy Aleyn,
Baal fia él” Jób 19, 25). Utalások vannak a templomban le-
vő “szentek szentjé”-re, egy népi hősré, akinek a neve Dániel
és “aki bíraskodik az özvegyek dolgában és ítél az árva ü-
gyében”, Baalra, aki mint Isten fia (bn elm) halálra válik
és később feltámad stb.

Bár a kánaáni népek vallása a zsidók honfoglalása ide-
jén már sokistenhívő volt, hitük bizonyíthatóan egyisten-
hitre utaló elemekkel kezdődött. Ha ezeket kölcsönzéseknek
nevezzük, nyilvánvaló, hogy egyistenhitet valló ősi vallás-
ból történt kölcsönzések, melyek később különleges isteni
védelem híján keveredtek a népi képzelet zavaros alkotásai-
val. “A kánaániak fő Istene El és az ő fia az isteni Baal —
írja Cleator (114. l.), majd folytatja — Rasz Samrénál ta-
lált egyik oszlopon (sztélén) El mint szakálás öreg szerepel,
aki trónon ülve fogadja Ugarit királyának áldozatát. Úgy
van feltüntetve, mint “az évek Atyja” (V. ö.: Izaiásnál “ö-
rökkévalóság Atyja” és Dánielnél “napok Öregje”), mint tá-
voli és világfeletti legfőbb Úr, vagyis mint azoknak a tulaj-
donságoknak birtokosa, melyekkel az izraeliek kezdték felő-

vezni az ő saját istenségüket, akit eredetileg úgy képzeltek
el, mint törzsi Hold-istent, akinek a lakóhelye egy sátor
volt. Nagyon jelentőségteljes bizonyára mindenki számára,
hogy El az a rév, mellyel Jahvét illeti a Genézis (gyakran
fenségi többesszámban: Elohim).

Mindenesetre világos, hogy a feltételezhetően elveszett
kánaáni irodalom nagy része valójában az ő héber hódítóik
szentírásában megőrződött, bár a kölcsönzések pontos terje-
delme még meghatározásra vár. Ugyanakkor a Bet-Sames-i va-
lamint a galileai Tábor-hegyi elszigetelt ugariti írásemlékek
fölfedezése arra mutat, hogy ezeknek az útbaigazító okmá-
nyoknak más bőséges gyűjteményei, messze Rasz Samra ha-
tárán túl is, bizonyára még felfedezésre várnak”. Eddig Clea-
tor.

Ide kívánczik még két megjegyzés. A budapesti Kossuth
rádióadó hat előadásból álló sorozatot indított 1971-ben a
“Biblia világa” címen. A kérdéssel foglalkozó szakembereket
kértek fel ezeknek az előadásoknak a során a Bibliának, mint
művelődéstörténeti emlékeknek a legkülönbözőbb oldalokról va-
ló bemutatására. A hallomás után feljegyzett adatok azonban
még pontos ellenőrzésre és forrásmegjelölésre szorulnak.

Pákozdy László, a budapesti Református Teológia taná-
ra (augusztus 17.) a bibliai “törvény” és “igazság” fogalmát
magyarázta. Megállapította, hogy ez a két fogalom az Új-
szövetségben csaknem kizárólag vallásos keretben szerepel az
alapvető emberi testvériség evangéliumi szellemében. Izrael-
ben viszont a szolidaritást, a törzsi összetartozást és az ah-
hoz való hűséget jelenti a nomád közösségben. Az Ószövet-
ségben e fogalmak világi és vallási tartalmában nincs kü-
lönbség. A zárt, kisszámú, kóbor arámi törzs a törvényhez
és a szövetséghez való hűségben látta fennmaradása zálogát
más törzsekkel szemben a műveltségnek azon a primitív,
kezdetleges fokán. Innen van az ószövetségi törvény zárt,
faji jellege és a merev elzárkozás szelleme a kívülállók-
kal szemben valamint a kegyetlen megtorlás a törzsbeliek hű-
lensége és az idegen behatolás ellenében. Maguk a törvények
azonban korábbi eredetűek. Itt az előadó rámutatott az em-
beri nem közösségének tudatában íródott, még ősi elemek-
re felépült, faji megkülönböztetést nem ismerő sumérgyöke-
rű Ur-nammu (2060), Dilaman (1900), Lipit-Istár (1800)

törvényekre.

Komoróczy Géza előadásában (augusztus 4.) megemlítette, hogy az ószövetségi József-történet elődje a 2 fivéről szóló egyiptomi elbeszélés (Dobrevits fordítása) volt. Előkerült azonban ez az elbeszélés hettita levéltárból is (1960). Ez a szöveg kánaáni nevekkal jelöli meg a szereplőket, akik rendkívüli képességekkel vannak felruházva. Egy ugariti eposzban viszont szerepel olyan kultikus szöveg, melyet isteni megjelenéskor énekeltek és ez rendkívül hasonlít a Jézus születésekor felhangzott angyali énekre: "Dicsőség a magasságban Istennek és a földön békesség a jóakarátú embereknek" (Luk. 2, 14). Az ugariti szöveg második része azonban így szól: "és az emberek iránt jóakarat". Komoróczy szavai szerint a Biblia meghaladni akarja a mitológiát. A monoteizmus szemléletében akar felülemelkedni a mítoszon s így idealista elképzelést formál meg, szemben azzal a másik iránnyal, melyet a görög materialisták alkalmaztak hitregikben. Ez a megállapítás jól jelzi az Ószövetségben megnyilvánuló isteni beavatkozás tényét és irányát az ósztonös emberi hajlandóságokkal szemben. Azt is tudjuk azonban, hogy még az ószövetségi szentírás mai szövegének kialakulása előtti hosszú időkből is bőven vannak sumér forrásokig visszanyúlóan adataink az egylényegű és három személyű istenségre vonatkozóan. Már pedig ezek az elemek vagy ezek nagy része is bizonyára kinyilatkoztatás útján jutott el az Ószövetség népén kívül is egyes "igazak"-hoz az isteni irgalom és kegyelem ajándékaként.

Breasted, az egyik legkiválóbb egyiptomi szakértő, akinek angol nyelven megjelent munkája több nyelvre is lefordításra került, az erkölcsi érzék ősi forrásait kutatta már említett művében. Ebben a vonatkozásban megállapítja (1950: 368 - 369):

"Azok az alapvető belátások, melyek ma is az erkölcsi meggyőződés alapjait alkotják, már az egyiptomiaknál megérlelődtek. Sokkal előbb, mielőtt a zsidók Palesztinában megkezdték saját társadalmi tapasztalataikat szerezni. Ezek az egyiptomi erkölcsi meggyőzések ezen túlmenően Palesztinában már írásbeli formában rendelkezésre állottak évszázadokkal a zsidók odaérkezése előtt. Ezeknek a tanításoknak a zsidók élete és gondolkodása által történt gazdagodása felbecsülhetetlen érték az emberiség számára. Mégis, miközben

ezt a tényt elismerjük, nem szabad elsiklanunk afölött, hogy a kultúremberiség erkölcsi értéktételei egy sokkal korábbi időben vették kezdetüket, mint az úgynevezett "kinyilatkoztatás kora" és olyan időből érkeztek el azok hozzánk, amikor a zsidók írásai még egyáltalán nem léteztek. A mi erkölcsi hagyományainknak a forrásai tehát egyáltalán nincsenek Palesztinára korlátozva, azok átfogják az egyiptomi műveltséget is. Ennek az örökségnek a nyugati kultúrára való áthagyományozása főként a héber irodalom útján történt, amelyben az az Ószövetségben megőrződött. Az ősi keleti kultúrák lehanyaglása, melyekre a zsidó kultúra felépült, és ezeknek a régi kultúráknak nyelvét és írásrendszerét illető ebből eredő tudatlanságunk — annyira, hogy azok kétezeréves hallgatásba merültek — okozta azt, hogy a zsidó uralom, mint egyedülálló világítótorony bocsátotta ki sugarait a környező sötétségbe. A modern tudomány ezeket az eltűnt keleti kultúrákat illető némely ismeretünket visszanyerte, ezáltal a homály egy kissé eloszlott és Izraelt olyan világossággal vette körül, mely néhány ezer évvel korábbi. Ha a mi nyugati világunk a kultúra kezdetét és fejlődését illető tudását nem veszítette volna el teljesen, akkor senki sem jött volna arra a gondolatra, hogy a zsidó történetet valami másnak fogja fel, mint a vallás és erkölcs régóta folyó fejlődésének csúcspontját. Az a teológiai vélemény, hogy egy nép kizárólag isteni kinyilatkoztatásból élt, akkor sohasem jött volna létre. Ez a vélemény minket évszázadokon keresztül vakká tett nem csupán egyetlen nép történelmén és tapasztalatán, hanem általános emberi törekvéseken és fáradozásokon nyugvó nemes örökséggel szemben.

A legértékesebb tény, melyet az elveszett ősi kultúrák ujrafelfedezése révén kaptunk következőképp egy örökség, mely az egész láthatárt átfogja és az egész emberiség létén nyugszik."

A szerző azonban a továbbiakban túloz, mikor a jó és rossz közötti különbségtétel képességét csupán az emberi társadalom tapasztalatából eredezteti. Minden tapasztalat ellenére az emberiség egyik - másik része olyan gonoszságokat is művel, ami egyben az ész elleni lázadást is mutatja és a gonoszság ördögi hatalmának is erejét az ember felett, ha az nem áll neki ellen. A teljes választ csak a teljes igazságban

tudjuk megtalálni, amit az emberiségnek az isteni kinyilatkoztatás az egész történelmen keresztül folyamatosan adott és teljességét tárja elénk. Eszerint

1. Nem szükséges a szeretet kegyelme vagyis a megszentelő kegyelem állapota bármily jócselekedethez (Hittétel).

2. Nem szükséges a hit kegyelme bármilyen jócselekedethez (biztos).

3. Nem szükséges a segítő kegyelem bármilyen jócselekedethez (Hittétel).

Ahhoz tehát, hogy az ember valamilyen jót tegyen, nem kell szükségképpen sem a megszentelő kegyelem állapota, sem segítő kegyelem, sőt még a hit kegyelme sem. Az emberi kultúrtörténeti teljesítmények létrehozásában hívó és hitetlen ember egyaránt közre tudott és közre tud működni. Hogy azonban cselekedetei az örök életre is gyümölcsözők legyenek, az embernek erkölcsi jótettekkal elő kell készülnie a megigazulás kegyelmének a megszerzésére (hittétel).

Isten a teremtés és a fenntartás révén az egész teremtet világot és benne az embert sokkal jobban és teljesebben áthatja, mintsem azt az ember tudatosítani vagy akár elképzelni is tudná. Ezért merőben történetbölcseleti okoskodással nem juthatunk el a végső feleletekhez. Ezt csak Jézus Krisztustól és az Ő egyházától kaphatjuk meg. Ez a felelet lényegében abban áll, hogy ki kell tárulnunk az isteni sugallatok befogadása előtt, hogy minden jót megvalósítsunk, amit az Isten általunk megvalósítani akar. Az első evangéliumban Isten már jelezte, hogy gondviselésével állandóan ott áll az ember mellett, hogy a jót megismerje és megtegye. A történelemből viszont azt is világosan látjuk, hogy az embernek megvolt a félelmetes szabadsága arra, hogy szembesze-güljön Istennel és a rosszat tegye és romboljon. Végeredményben a jó és rossz küzdelméből szövődik a világtörténelem. Isten azzal mutatja meg, hogy feltétlen ura a világnak és a történelemnek, hogy a rossz nem tudja keresztezni végső céljait és az egyes ember üdvösségét, ha az kitart mellette. Isten minden akarata megvalósul és a sátán elkeseredetten kénytelen beismerni a világtörténelem végén, hogy menthetlenül sikertelen volt lázadása; minden megtévesztése ki-derül.

XIV. Zsoltárrészletek, imák

*Az Isten szava befedett vegyítő korsó,
ki ismeri annak tartalmát?*

(Varga 75, Dhorme XV.)

*Az ő szava homályos, mint a korsó,
az ő titkát ki érti?*

((Varga 75, Langdon, Nr.V.T.1.: 15)

Szavad, mint az ég változhatatlan.

(Varga 75, V.ö.: J. Pinckert)

Hatalmaddal egy hatalom se versenyezhet.

(Varga 75)

*A te, a te szavad a távoli ég, az elrejtett föld,
melyet senki át nem lát.*

*A te, a te szavad, ki értené azt?
ki volna hozzá hasonló?*

(Varga 76, Perry: Nr.b.)

*Égen és földön melyik isten volna hozzád hasonló?
magasságos vagy te mindenek felett.*

(Varga 76, Hehn: Hymnen Nr. 3.)

*Az emberek, akármennyien legyenek is névvel nevezve,
ki ismer valamit maga közülük?*

*Ki ne vétkezett, gonoszul ki ne cselekedett volna?
Isten tudja, ah, ki ismeri azt?*

(Varga 76, Hehn: Hymnen, Nr. XXI.)

Az emberek imbolygók, semmit sem ismernek.

*Az emberek, akármennyien léteznek is, mit ismernek ők?
Vajon jól vagy rosszul cselekednek, nem tudják ők.*

(Varga 76, Zimern: BB.Nr. 4.)

Ami jó valakinek, rossz az az Isten előtt,

s ami megvetett emberi értelem szerint, kegyes az Istennél.
 Ki értené az Istennek tanácsát az égben,
 Istennek tanácsát, a titokzatost, ki nyomozhatná ki?
 Hogyan értenék az Isten útját az ostoba emberek?
 Aki este még élt, reggel már halott volt,
 hirtelen jutott szükségbe s gyorsan múlt el.
 E pillanatban még játszik és énekel,
 a másik pillanatban ordít, mint panaszló.
 Nappal és éjjel váltakozik az emberek értelme.
 Ha éheznek, hasonlítanak a holttesthez,
 ha jóllakottak, Istenükhöz akarnak hasonlítani.
 Ha jól van dolguk, az égbe való fölszállásról beszélnek,
 ha fájdalommal teltek, az alvilágba való alászállásról
 elmélkednek.

(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

Kiáltás és meg nem hallgatás gyötört engem,
 kiáltás és a felelet elmaradása kínoz engem.

(Varga 73)

Elvette a szilárdságot bensőmből s meghajlított, mint öreget.
 Én, én kiáltok hozzád, roskadozva, sóhajtván, a te fájdalomtelt
 szolgád.

(Varga 73, Hehn: Hymnen. No. 21.)

Meddig még az én nyomorult testem,
 mely tele van zavarokkal és romlással,
 meddig még fájdalmas szívem,
 mely tele van könnyel és sóhajjal,
 meddig még nyomorult belső részeim,
 melyek fel vannak dűlve és meg vannak zavarva!
 Meddig még szorongatott házam,
 melyet a siratózások gyászba borítanak,
 meddig még az én kedélyem,
 mely tele van sírással és sóhajtozással.

(Varga 74, King: Seven T. App. V)

Meddig néznek még rám, óh Úrnőm, ellenségeim
 s izgatással és valótlanságokkal tervelnek gonoszságokat,
 leskelődik rám üldöző és ellenség,

meddig jön még reám, óh Úrnőm, a nyomorult és béna?
 Lebegek, mint hullám, melyet gonosz szél mozgat,
 repes, csattog szívem, mint égi madár,
 búgok, mint galamb, éjjel és nappal,
 le vagyok sújtva és sírok keservesen,
 jajtól és ahtól fájdalmas kedélyem.

Mit tettem, óh Uram és Úrnőm, hogy úgy van dolgom,
 mintha Uramat és Úrnőmet nem tiszteltem volna.
 Reám jött betegség, aszály, romlás és bomlás,
 reám jött szükség, arcelfordítás és haragteljesség,
 düh, bosszú, istenek és emberek haragja.
 Szomorú napokat, sötét hónapokat, szerencsétlenség esztendeit
 kell látnom,

zavar és lázadás ítéletét,
 elvisz engem halál és szükség.

(Varga 74, King. V.o.)

Tiszta eledelt nem ettem, tiszta vizet nem ittam,
 az Úr az ő szívének haragjában gonoszúl tekintett reám.
 Az Úrnő megharagudott rám és hasonlóvá tett a beteghez.
 Ha segítséget kerestem, senki sem fogta meg kezemet,
 ha sírtam, senki se jött oldalamra,
 ha kiáltok, senki sem hallgat reám.
 Tele fájdalommal, elnyomva, föl nem pillanthatok.
 Óh, Úr, szolgádat ne taszítsd el,
 az iszap vizébe dobva, fogd meg kezét.

(Varga 74, Zimmern, Busspsalmen. Nr. 4.)

Kicsiny koromtól fogva nagyon a szerencsétlenséghez vagyok
 kötve.

Eledelt nem ettem, sírás volt az én kenyérem.
 Vizet nem ittam, könny volt az én italom.
 Szívem nem örült, kedélyem nem lett derült,
 méltóságosan nem járok én.

(Varga 74, BB. Nr.2.)

Óh, Uram, sokak az én bűneim, nagyok az én vétkeim!
 Én Istenem, ha hétszer hét is bűneimnek száma, óh, bocsásd
 meg!

*Cselekedetemről akarok beszélni, mely kibeszélhetetlen,
beszédemről akarok nyilatkozni, mely reprodukálhatatlan.*
(Varga 76, Zimmern: BB. Nr. 7.)

Sokak az én bűneim, melyeket együttesen elkövettem.
(Varga 76, BB. Nr. 8)

*Mikor még kicsiny voltam, vétkeztem én,
Istenemnek határát eltoltam.*
(Varga 76, Martin: Textes Rel. No. III.)

*Cselekedj velem békességet,
hogyan megőrizsem elfeledés nélkül művedet!*
(Varga 76, Martin: Textes Rel. VI. 19-20)

(Pap mondja:)
Szolgád, ki haragodat hordozza, porral van befedve.
Haragod kapujához vannak kötve karjai, azokat feloldozni
tanácsot nem ismer ő.
A mocsár szájában fekszik szolgád.
(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

*Hosszú élethez jutottam, az életcél felé kinőttem,
akárhova forduljak, mindenütt rossz rosszra.*
Nyomorúságom túlsúlyra jutott.
Jólétet számomra nem látok sehol.
Ha Istenemhez kiáltottam, nem nyújtá felém arcát,
Ha Úrnőmhöz folyamodtam, föl nem emelkedett feje.
A varázsló meg nem fejté
varázslás által a jövődöt, ajándék által helyre nem állítá a
látnok jogomat,
ha a varázslóhoz mentem, nem hallatott velem semmit,
a varázsló meg nem oldá
varázseszköz által átkomat. Minő megfordított dolgok a világon!
Ha hátra pillantottam, fáradtság üldözött engem.
Börtönné lett számomra a ház.
Testem bilincsebe vannak helyezve karjaim,
tulajdon kötelékembe vannak vetve lábaim.

Átszúrt engem botjával. A szúrás erős volt.
Naphosszat üldöz engem az üldöző,

éjjel sem enged föllelegezni egy pillanatra sem.
Ürülékemben forgolódtam, mint a bika,
ganajommal voltam bepiszkolva, mint a juh.
Istenem nem segített, meg nem ragadá kezemet,
nem könyörült rajtam Úrnőm, nem lépett oldalamba...
(Varga 76, Rawlinson IV² 24. Nr. 3.)

Bűnt követtem el teelőttem, az Isten határát megváltoztattam.
(Varga 76, Hehn: Hymnen. Nr. 21.)

Bűneimet, kicsinytől fel, akár ismerem, akár nem őket,
bocsásd meg!
A nagy bűnt, melyet kicsinytől fel elkövettem, bocsásd meg!
(Varga 76, King: The seven Tablets. A.V. 81.)

DAL INANNÁHOZ

Az ég nagy Úrnőjét akarom köszönteni,
az Istennek szenteltet, aki az égből jön, akarom köszönteni.
Az Istennek szenteltet, az Úrnőt, akit az angyalok félve
tisztelnek,
az ég hős Asszonyát, aki a teljes fényt árasztja ki,
Su nagy leányát, Inannát akarom köszönteni!
Amikor fenségében, nagyságában, hősi erejében és hatalmában
este ragyogva föltűnik,
amikor az eget tiszta fénnel betölti,
amikor ő, mint Hold és Nap fellép az égre,
megismeri őt minden ország fentről lentig.
Az ég Istennek szenteltje nagyságáról
akarok az ég Úrnőjének dalt mondani...

A Falkenstein és W. v. Soden, akik ezzel a bevezetéssel induló himnuszt fordították, megjegyzik, hogy a himnuszt a szerző Dumuzi (sum. "az igaz, a derék fiú," akk. Tamuz) ajkára adja. Dumuzi mitikus király és pásztor, Inanna odaadó hódolója, a pásztorok oltalmazója, "védszentje" (V.ö. 1953: 90-99; 410).

KELJ FEL DUNGUZ

*Kelj fel Dunguz,
Szülj reggelt, Dunguz!
Szülj reggelt, ébredj, terjedj!
Vágjad, üssed Bambuzt!*

Ennek a reggeli imának eredeti sumér szövege dr. Pass László szerint így hangzik:

*Anta Dunguz,
Szur, raga Dunguz,
szur, raga, digi - daga,
Ala - bala Bambuz!*

Aránylag nem nagy szövegromlással jelenleg is így éneklik, mondják ezt a napköszöntő gyermekdalt a magyar vidékeken; legtöbbször kiolvasó versként:

*An tan témusz,
Szóraka témusz
Szóraka tiki - taka,
Ala - bala Bambusz!*

Vannak értesüléseink arról is, hogy így ismerik Ausztria egyes Duna menti vidékein is ezt a dalt. Feltételezhető, hogy ezen túlmenően még ott is fennmaradt, ahol ősi hun és avar népek a frank birodalomban elnémetesedtek (osztrákok) a bolgár birodalomban elszlávosodtak (horvátok) nyelvükben.

A Témusz - Démusz vonalon Dumuzhoz jutunk, összetételben Dumuzi Abzu = Dumuzi vízi-háza, vízi-szállása. Az Abzu az a világóceán, mely a Nap számára éji szállásul szolgált. Pass László szerint a hun korban Dunguz - ként (Dunguzik) szerepel, amely dun - guz értelemben szállás - védő, hon - védő szereppel ruházza fel a napot. — A Bambuz — bar - buz (d) = fényölő, a sötétség szellemeként szerepel még ma is székelyföldön gyermekijesztőként..

Pass Lászlónak az An - tan - témusz kérdését elemző tanulmánya több más helyen is megjelent. Cato jelisével Fran-

ciaországból érkezett hozzászólást érdemesnek tartjuk közölni. E szerint kis változtatással, melyet a szerző megindokol, a helyes magyar fordítás így hangzana:

*Az égre, Dumuz!
Szökkenj fel, Dumuz!
Szökkenj fel, áradj, terjedj!
Vágjad, pusztítsd Bambuzt!*